

## מזמור כ"ט

### "הבו לה' בְּנֵי אֱלֹהִים" (חלק ראשון)

| א   | מזמור לדוד              |                                     |
|-----|-------------------------|-------------------------------------|
| א   | הבו לה' בְּנֵי אֱלֹהִים |                                     |
|     | כבוד וְעֹז.             |                                     |
| ב   | הבו לה' כבוד שְׁמוֹ     |                                     |
|     | הַשְׁתַּחֲוּוּ לַה'     | בְּהַדְרַת קִדְּשׁ.                 |
| ב ג | קול ה'                  | עַל הַמַּיִם                        |
|     | אֶל-הַכְּבוֹד           | הַרְעִים                            |
|     | ה'                      | עַל מַיִם רַבִּים.                  |
| ד   | קול ה'                  | בְּכַחַ                             |
|     | קול ה'                  | בְּהַדָּר                           |
| ה   | קול ה'                  | שִׁבְרֵי אֲרָזִים                   |
|     | ה'                      | אֶת אֲרָזֵי הַלְבָנוֹן.             |
| ו   |                         | וַיִּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן |
|     |                         | וַשְׁרִין כְּמוֹ בֶן רֵאמִים.       |
| ז   | קול ה'                  | חֲצֹב לְהַבֹּת אֵשׁ.                |
| ח   | קול ה'                  | יַחֲלִיל מִדְּבָר                   |
|     | יַחֲלִיל ה'             | מִדְּבַר קִדְּשׁ.                   |
| ט   | קול ה'                  | יַחֲלִל אֵילֹת                      |
|     |                         | וַיַּחֲשֹׁף יַעְרֹת                 |
|     | וַיִּבְהִיכֻן           | כָּלֹו אִמֵּר כְּבוֹד.              |
| י ג | ה'                      | לִמְבוֹל יָשָׁב                     |
|     | ה'                      | מִלֵּךְ לְעוֹלָם.                   |
| יא  | ה'                      | עַד לַעֲמוֹ יִתֵּן                  |
|     | ה'                      | יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם.     |

## מבוא

מזמור כ"ט שייך ל'מזמורי התהילה' – מזמורים שבהם מהללים את ה' על צדדים שונים בהתגלותו ובמעשיו שהוא עושה בעולם. קבוצת מזמורי התהילה היא אחת המרכזיות בספר תהילים, והיא גם זו שהעניקה לספר את שמו – 'תהילים'.

על אף היות מזמורנו כולו 'מזמור תהילה', ניתן להיווכח כבר בקריאה ראשונה כי מזמורנו בנוי משלושה חלקים שונים מאוד זה מזה. אנו נכנה חלקים אלו 'פסקאות'.<sup>1</sup>

בפסקה הראשונה, פס' א–ב, נקראים "בְּנֵי אֱלֹהִים" לתת לה' כבוד ולהשתחוות לו "בְּהַדָּרַת קֹדֶשׁ". פסקה זו מהווה בית בן ארבעה טורים.

בפסקה השנייה והארוכה שבמזמור, פס' ג–ט, מתואר קול ה' הנשמע בתופעות טבע שונות, קיצוניות בדרך כלל. בפסקה זו ניתן להבחין בשבעה בתים (בתצוגת המזמור סימנו רווח קל בין בית לבית).

בפסקה השלישית, פס' י–יא, מובאים שני תיאורים שונים של ה' בשני בתים: בבית הראשון (פס' י) מתוארת ישיבת ה' למלוך מלכות נצח על עולמו, וישיבה זו נקשרת למבול; בבית השני (פס' יא) מתואר יחסו של ה' לעמו ישראל – שהוא נותן להם עוז ומברכם בשלום.

ובכן, האם קיימת רציפות עניינית או רעיונית בין שלוש הפסקאות הללו, או שמא כל פסקה עומדת בפני עצמה? אם כאפשרות השנייה, האם מזמורנו הוא מזמור אחיד, או שמא הוא מהווה מקבץ של מזמורים שונים, או של חלקי מזמורים, שנתחברו זה לזה מסיבה כלשהי?<sup>2</sup>

ואם כאפשרות הראשונה, מהו הקשר הענייני בין הפסקאות, והאם קשר זה מגלה התפתחות במזמור? האם הולך ונבנה במהלך מזמורנו רעיון שלם?

המשימה העיקרית העומדת בפני לומד המזמור היא אפוא לברר אם יש קשר בין חלקיו ומה טיבו של קשר זה, אלא שדבר זה לא ייתכן בלא לעמוד תחילה על פירושו של המזמור. בין הבעיות הפרשניות הניצבות לפני המעיין, ישנן כאלה שבהן תלויה שאלת הרצף הענייני בין הפסקאות, אולם גם בעיות פרשניות נקודתיות שאינן כאלה ראויות להתייחסות, משום שכך הוא סדר הלימוד הנכון, ומשום שאיננו יודעים מראש איזו בעיה פרשנית תתגלה כמפתח להבנת המזמור השלם.

אנו נקדיש סעיף לכל אחת מן הפסקאות המרכיבות את המזמור, ובו נשתדל לפרש את הפסקה הנידונה בו ולענות על הקשיים המתעוררים באותה פסקה.<sup>3</sup> תוך כדי הדיון הפרשני ניגע גם בשאלת הרצף שבין הפסקאות, אולם את תשובתנו המלאה והסדורה לשאלה הגדולה הזאת הנוגעת למזמורנו ניתן רק בסעיפים שיבואו אחר כך.

## א. הפסקה הראשונה

|   |                   |                     |
|---|-------------------|---------------------|
| א | הָבוּ לַה'        | בְּנֵי אֱלֹהִים     |
|   | הָבוּ לַה'        | קְבוֹד וָעֹז.       |
| ב | הָבוּ לַה'        | קְבוֹד שְׁמוֹ       |
|   | הַשְׁתַּחֲוּ לַה' | בְּהַדָּרַת קֹדֶשׁ. |

<sup>1</sup> לא נשתמש כאן במונח 'בתים', משום שהמונח 'בית' משמש אותנו לציון היחידות הבסיסיות שמהן מורכב השיר, ואילו 'פסקה' עשויה לכלול יותר מבית אחד. על החלוקה של המזמורים לבתים ולפסקאות ראה במבוא לסדרת שיעורים זו (שיעור 1) סעיף ג.

<sup>2</sup> ישנם מספר מזמורים בספר תהילים הנראים כצירוף מזמורים שונים, או על כל פנים צירוף עניינים שקשה לראות את הקשר ביניהם. לדוגמה: מזמור צ"ה הפותח בקריאה כפולה להלל לה' ובהנמקות לכך (פס' א–ז), ולאחר מכן בא נאום תוכחה א-לוהי לישראל (ח–יא). בין שני החלקים קשה לגלות קשר תוכני או סגנוני. אף מזמור כ"ד מורכב מחלקים שקשה להבחין בקשר ביניהם. כמובן, לא כל מה שנראה במבט ראשון כצירוף עניינים שונים הוא באמת כזה. לעיתים, מגלה פרשנות מעמיקה את האחדות בין חלקי המזמור הנראים בלתי שייכים זה לזה. ראה בספרנו 'עיונים במזמורי תהילים', מזמור י"ט, עמ' 42–44 ועמ' 65–69.

<sup>3</sup> עבודה מקיפה ושקולה בנוגע למזמורנו עשה פרופ' יצחק אבישור הן במסגרת 'עולם התנ"ך' תהילים א עמ' 127–138, והן בתוך ספרו 'עיונים בשירת המזמורים העברית והאוגריתית', ירושלים תשמ"ט, בפרק הראשון 'מזמור כ"ט', עמ' 25–75, ואנו נביא מדבריו כפי צורך עיונו.

הדובר במזמורו פונה אל "בְּנֵי אֱלֹהִים" בקריאה "הָבוּ לַה' כְּבוֹד וְעֹז, הָבוּ לַה' כְּבוֹד שְׁמוֹ". 'לתת לה' כבוד...' פירושו להללו על כבודו, להללו על עוזו, להללו על כבוד שמו. הקריאה ממשיכה בפנייה: "הִשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהִדְרַת קִדְשׁ" כלומר, בהשתחויה זו תהדרו את ה' ותקדישוהו.

מי הם אותם "בְּנֵי אֱלֹהִים" – אותו קהל נוכחים שאליו מופנית הקריאה להלל את ה' ולהשתחוות לו?  
הצירוף "בְּנֵי אֱלֹהִים" כצורתו מופיע רק בעוד מקום אחד במקרא, אלא ששם הוא בא יחד עם כמה צירופים מקבילים, על כן נביא אותו בהקשרו:

ו תהילים פ"ט, ו יוֹדוּ שָׁמַיִם פְּלָאָהּ ה'  
אֶף אֲמוֹנֶתֶךָ בְּקֹהֶל קִדְשִׁים.  
ז כִּי מִי בַשֹּׁחַק יַעֲרֹךְ לַה'  
יִדְמָה לַה' בְּבִנֵי אֱלֹהִים.  
ח אֵל נֶעְרָץ בְּסוֹד קִדְשִׁים רַבָּה  
וְנוֹרָא עַל כָּל סִבְיָיו.

פסקה זו במזמור פ"ט מתארת את יחסם של שוכני מרום – המלאכים – אל ה'. בפסוק ו מודים שוכני שמים לה' על פלאיו, ובצלע המקבילה 'קהל קדושים' מודים אמונתו (נאמנותו) של ה'. בפסוק ז קובע המשורר כי אין בכל שוכני שחק ויבני אלים' מי ששווה בערכו לה' או מי שידמה לו. ובפסוק ח הוא משלים דבר זה: הא-ל האחד נערץ ב'סוד קדושים רבה' – באספת המלאכים הרבים ('סוד קדושים' פירושו קהל, וכמו בפסוק ו'קהל קדושים') והוא נורא על 'כל סביביו' – על כל המלאכים הסובבים אותו.

ובכן הבה נמנה את כל הכינויים למלאכים המופיעים כאן: "[שוכני] שָׁמַיִם"; "קהל קדושים"; "[שוכני] שֹׁחַק"; "בְּנֵי אֱלֹהִים"; "סוד קדושים רַבָּה"; "סִבְיָיו (-של ה')".

בזאת לא מיצינו את כלל הכינויים למלאכים במקרא: הם מכונים גם "בְּנֵי הָאֱלֹהִים" (איוב א, ו); "צָבָא הַשָּׁמַיִם" (מל"א כ"ב, יט); "שָׁרְפִים" (ישעיהו ו', ב); "עֲבָדָיו (-של ה') (איוב ד', י"ח) ו"מְשַׁרְתָּיו" (תהילים ק"ג, כא); וכמוכן – "מלאכים".  
המונח 'בני אלוהים' או 'בני אלים' אינו מכוון לכך שהם בנים של אלוהים, אלא כמו במונח 'בני הנביאים' ומונחים דומים לו במקרא, שפירושו נערים השייכים לעולם הנבואה אך אינם נביאים ממש. כך גם 'בני אלים' ו'בני אלוהים' – ישויות אלוהיות השייכות לעולם האלוהות, אך אינם האלוהות עצמה.

קריאות למלאכי השמים להלל את ה' בדומה לזו של מזמורנו מצאנו גם במקומות נוספים בספר תהילים. כבר הזכרנו לעיל את תהילים פ"ט, ו שם המלאכים מודים את פלאיו ואת אמונתו של ה'. ובמזמורים נוספים אנו מוצאים:

ק"ג, כ בָּרְכוּ ה' מִלְּאֲכָיו / גִּבְרֵי כַח עֲשֵׂי דְבָרוֹ / לְשֹׁמֵעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ.  
כא בָּרְכוּ ה' כָּל צָבָאֵיו / מְשַׁרְתָּיו עֲשֵׂי רְצוֹנוֹ.  
קמ"ח, א הִלְלוּ אֶת ה' מִן הַשָּׁמַיִם / הִלְלוּהוּ בְּמִרוֹמִים.  
ב הִלְלוּהוּ כָּל מִלְּאֲכָיו / הִלְלוּהוּ כָּל צָבָאוֹ.

במזמורנו, נוספת הקריאה למלאכים להשתחוות לה'.<sup>4</sup>

כבר אמרנו שמזמור כ"ט שייך ל'מזמורי התהילה' – מזמורים שבהם מהללים את ה' על צדדים שונים בהתגלותו ובמעשיו שהוא עושה בעולם. [בעיוננו למזמור ק'](#) (בסעיף א) עמדנו על כך, שכמחצית ממזמורי התהילה בספרנו בנויים במתכונת דומה: מזמורים אלו פותחים בקריאה להלל את ה' המופנית לקהל נוכחים כלשהו המתבקש להלל את ה' בדיבור, בנגינה או בפעולות המביעות הערצה. לאחר מכן באה הנמקה לקריאה זו. חלק זה נפתח בדרך כלל בתיבה "כִּי", שלאחריה באה ההנמקה, ובה מתאר הדובר את גדולת ה', את חסדו, או מידה אחרת ממידותיו שעליה יש להלל את ה'.<sup>5</sup>

<sup>4</sup> מלאכי השמים מדומים במקרא לעיתים לעבדים מסוגים שונים המקיפים את כיסא המלך: "רָאִיתִי אֶת ה' יֹשֵׁב עַל כִּסֵּאוֹ וְכָל צָבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְׁמָאלָיו" (מל"א כ"ב, יט); "שָׁרְפִים עֹמְדִים מִפְּעַל לוֹ" (ישעיהו ו', ב); "וַיִּצְבְּאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל ה'" (איוב א', ו). לא ייפלא אפוא שהם נקראים להשתחוות לה', כדרך שעבדים משתחוים לאדונם. וראה נחמיה ט', ו "וַיִּצְבְּאוּ הַשָּׁמַיִם לְדָם מִשְׁתַּחֲוִים".

<sup>5</sup> במזמורי תהילה אחדים חוזרת מסגרת זו פעמיים, וחזרה זו קובעת את מבנה המזמור ואת התקדמות נושא.

הפסקה הראשונה במזמורנו נראית כפתיחה למזמור תהילה מן הסוג שתיארנו: הדובר במזמור פותח ב**קריאה** לקהל נוכחים המכונים "בְּנֵי אֱלֹהִים" לתת לה' "כְּבוֹד וְעֹז" ולהשתחוות לו "בְּהַדָּרַת קִדְשׁ".

אולם קריאה זו להלל את ה' נותרת קטועה: לאחריה אין מופיעה התיבה "כִּי", וגם לא באה ה**נמקה** לקריאה זו. במקום זאת באה בפסוקים הבאים (ג-ט) פסקה חדשה ובה סדרת תמונות של תופעות טבע מרשימות, שכולן מבטאות את קולו של ה'. מתבקש לומר אפוא, כי תיאור קולו של ה' המתבטא בתופעות הטבע המדהימות בפסקה השנייה, הוא הוא ההנמקה לקריאה להלל את ה' שבפסקה הראשונה (וזאת, על אף חסרונה של התיבה "כִּי" בראש התיאור הזה, שהקורא נדרש להשלימה בדמיונו). ואם כך, פתרנו בנקל את בעיית הרציפות בין הפסקה הראשונה לזו השנייה.

אולם הדבר קשה: מה למלאכים שוכני שחק ולתופעות הטבע הארציות, המבטאות את קול א-לוהים בארץ? "קול ה' על הַמָּיִם" – וכי מים הם שותים? או שמא נתונים הם בסכנת שיטפון של 'מַיִם רַבִּים'? "קול ה' שֶׁבֶר אֲרָזִים" – וכי לארזים הם נצרכים כדי לבנות להם ארמון? וכן שאר תופעות הטבע הקשורות בקול ה' – אין להן שייכות למלאכי שמים. ומדוע ייקראו אלה להלל את ה' על מה שאינו נוגע להם?<sup>6</sup>

במזמור קמ"ח שהזכרנו לעיל אנו מוצאים קריאה למלאכים ולצבא השמיים להלל את ה', אולם שם ההנמקה הולמת את המלאכים:

|                               |                                 |
|-------------------------------|---------------------------------|
| ב הַלְלוּהוּ כָּל מַלְאָכָיו  | הַלְלוּהוּ כָּל צָבָאוֹ.        |
| ג הַלְלוּהוּ שְׁמֵשׁ וְיָרֵחַ | הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר. |
| ...                           |                                 |
| ה הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה'         | כִּי הוּא צָהָה וְנִבְרָאוּ.    |
| ו וַיַּעֲמִידֵם לְעֹלָם       | חֶק וְתֵן וְלֹא יַעֲבֹר.        |

ובכן, שוכני השמים אינם נתבעים להלל את ה' על מעשיו בארץ, אלא על הקיום היציב שלהם עצמם בשמים, מאז נבראו בדבר ה'.

ואילו המחצית השנייה באותו מזמור מוקדשת ליושבי הארץ – "תִּנְיָנִים... אֵשׁ וּבָרָד... הַהָרִים... עֵץ פְּרִי... הַחֲתִיָּה... מַלְכֵי אֲרָץ... בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת..." – יצורי הארץ, הנקראים להלל את ה' במחצית השנייה של אותו מזמור:

יג יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם ה' כִּי נִשְׁגָּב שְׁמוֹ לְבָדוֹ  
הוֹדוּ עַל אֲרָץ וְשָׁמַיִם.

יצורי הארץ נפגשים עם הודו של ה' המתגלה להם הן בארץ שעליה הם יושבים, והן בשמים שאליהם הם נושאים את עיניהם.

קשה לפרש אם כן כי הפסקה השנייה במזמורנו מהווה נימוק לקריאה למלאכים להלל את ה' שבפסקה הראשונה, ונראה כי פסקה זו עומדת בפני עצמה, ושאלת הרציפות בין שתי הפסקאות חוזרת למקומה.

<sup>6</sup> שאלות דומות שאל משה במסגרת טענותיו כנגד המלאכים המתנגדים לנתינת התורה לבשר ודם (שבת פח ע"ב) "למצרים ירדתן, לפרעה השתעבדתם? תורה למה תהא לכם?... כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכים שבות?... אב ואם יש לכם... קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם?" והמלאכים מודים לדבריו.

## נספח לסעיף א: פירושים אחרים ל'בני אלים'

מפליא להיווכח כי רק מיעוט קטן מבין המפרשים פירשו כי 'בני אלים' הנזכרים במזמורנו הם המלאכים, על אף שהצירוף הזה מופיע רק עד פעם אחת במקרא, ושם ברורה משמעותו, ועל אף שקריאה אל המלאכים להלל את ה' מופיעה פעמים נוספות בספר תהילים.<sup>7</sup>

הקדום מבין אלה שפירשו כי 'בני אלים' הם המלאכים הוא התרגום הארמי לספר תהילים:

|                      |               |
|----------------------|---------------|
| הבין קדם ה' תושבחתא  | פית' מלאכא    |
| (הבו לפני ה' תשבחות) | (כתות מלאכים) |

ומן התרגום הארמי, אנו מדלגים על כל פרשנות ימי הביניים והפרשנות המסורתית, ומגיעים אל הפרשנים החדשים שפירשו 'בני אלים' במשמעות מלאכים: כך פירשו חיות, קירקפטריק ועמוס חכם.

אולם חז"ל ופרשני ימי הביניים, וכן רוב הפרשנים החדשים, נמנעו מלפרש כי הצירוף 'בני אלים' כוונתו למלאכים, ונתנו לו פירושים אחרים. נסקור להלן את הפירושים השונים לצירוף זה, וננסה להראות כי מניע אחד הוביל את כולם לסטות ממשמעו הפשוט.

### 1. 'בני אלים' – עם ישראל

חז"ל במדרשיהם, וגם רבים מן הפרשנים הראשונים שהלכו בעקבות פירושם של חז"ל – רש"י, ר' ישעיה, המאירי, ספורנו, אבן יחיאל וכן בעל המצודות, ביארו כי 'בני אלים' הם ישראל, והם קרויים כך על שום היותם "בני אברהם, יצחק ויעקב שהיו אילי הארץ" (לשון ר' ישעיה).<sup>8</sup> במדרש תהילים על מזמורנו מובא הפסוק ביחזקאל י"ז, יב–יג כראיה לכך שבני אדם תקיפים ובעלי מעמד, קרויים בהשאלה 'אלים' (– והכוונה לזכרי הכבשים הבוגרים):

הנה בא מלך בבל ירושלם, ויקח את מלכה ואת שריה...  
ויקח מנזר המלוכה... ואת אילי הארץ לקח.

### 2. 'בני אלים' – אומות העולם

פרשנים חדשים אחדים (ברנסי, קיי)<sup>9</sup> מפרשים כי 'בני אלים' הם דווקא אומות העולם, המונהגות בידי אלים רבים, ועל כן נחשבות לבניהם של אותם אלים. 'בני אלים' במשמעות זו לא מצאנו עוד במקרא. פירוש זה מתבסס על מקבילה מילולית מפתיעה לפסוק א במזמורנו הנמצאת בתוך מזמור צ"ו:

|                                      |                                          |
|--------------------------------------|------------------------------------------|
| <b>מזמור כ"ט</b>                     | <b>מזמור צ"ו</b>                         |
| א הִבּוּ לַה' בְּנֵי אֱלֹהִים        | ז הִבּוּ לַה' מְשַׁפְּחוֹת עַמִּים       |
| הִבּוּ לַה' כְּבוֹד וְעֹז.           | הִבּוּ לַה' כְּבוֹד וְעֹז.               |
| ב הִבּוּ לַה' כְּבוֹד שְׁמוֹ         | ח הִבּוּ לַה' כְּבוֹד שְׁמוֹ...          |
| הִשְׁתַּחֲוּ לַה' בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ. | ט הִשְׁתַּחֲוּ לַה' בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ... |

בהנחה כי מזמור כ"ט קדם למזמור צ"ו,<sup>10</sup> ובהנחה כי בעל מזמור צ"ו השתמש בלשונה של הפסוק הראשונה של מזמור כ"ט

<sup>7</sup> הצירוף מופיע בתהילים פ"ט, ז – כפי שצינו בסעיף א, ושם גם הבאנו דוגמאות לקריאות נוספות למלאכים בספר תהילים להלל את ה'.

<sup>8</sup> פרשנות זו של חז"ל מופיעה במדרשים הבאים: מגילה יז ע"ב: "מניין שאומרים [ברכת] אבות? שנאמר 'הִבּוּ לַה' בְּנֵי אֱלֹהִים' (רש"י: הזכירו לפניו את אילי הארץ)". ברייתא זו מופיעה גם בראש השנה לב ע"א. במדרש תהילים על מזמורנו: "מהו בני אלים?... בניהן דתקיפא...".

<sup>9</sup> מוזכרים במאמרו של י' בזק 'הבו לה' בני אלים', בספרו 'מזמורי תהילים בתפילת השבת', תל אביב תשנ"א, עמ' 106.

<sup>10</sup> קדמותו של מזמור כ"ט למזמור צ"ו מסתברת קודם כל מן העובדה שבעל מזמור צ"ו הוסיף על האמור במזמור כ"ט (בפסוק ח את המילים "שָׂאוּ מִנְחָה וּבָאוּ לְחִצְרוֹתַי", ובפסוק ט "חילו מִפְּנֵי כָל הָאֶרֶץ"). תהליך הפוך (שבעל מזמור כ"ט קיצר והשמיט מן האמור במזמור צ"ו) פחות מסתבר ופחות מצוי.

מלבד זאת, חוקרי מקרא שונים סוברים שמזמור כ"ט – מזמור קדום הוא על פי תוכנו וסגנונו. הנה דבריו של פרופ' יצחק אבישור (עולם התנ"ך עמ' 129, סוף הטור האמצעי):

הזיקה הלשונית, הסגנונית והספרותית שבין מזמור כ"ט והספרות הכנענית... [מעידה] על קדמותו האפשרית של המזמור העברי, ועל זיקתו הבלוטת של השירה העברית הקדומה אל הספרות הכנענית. ואמנם קרוב מזמור כ"ט באוצר מילותיו, בצירופיו, בדפוסי סגנונו ובמוטיבים שבו קרבה ניכרת לשירה העברית הקדומה... כגון שירת הים...

לצרכיו, אולי ניתן להוכיח מכאן כי בעל מזמור צ"ו פירש את הצירוף 'בְּנֵי אֱלֹהִים' כ'מְשֻׁפָּחוֹת עַמִּים'.<sup>11</sup> אלא שפירוש זה אינו בהכרח הפירוש המתאים למזמור כ"ט כשלעצמו.

### 3. 'בְּנֵי אֱלֹהִים' – הכוכבים

פירוש שלישי, ההולך ומתקרב במידת מה לפירוש שבו נקטנו אנו בגוף העיון, הוא פירושו של ראב"ע: 'בְּנֵי אֱלֹהִים' הם הכוכבים, והעֵד: "בְּרֶן יַחַד פּוֹכְבֵי בִקְרָ" ואחריו: "[נִיָּרְעוֹ] כָּל בְּנֵי אֱלֹהִים" (איוב ל"ח, ז), והטעם כפול. כוונתו במילותיו האחרונות, כי הפסוק באיוב בנוי על תקבולת נרדפת, ואם כן "פּוֹכְבֵי בִקְרָ" = "בְּנֵי אֱלֹהִים". על פירושו חוזרים הרד"ק והמאירי (והם מציעים גם פירושים אחרים), ובימינו נקטו בפירוש זה אולברייט ודאהוד.<sup>12</sup>

### 4. 'בְּנֵי אֱלֹהִים' – כוחות הטבע

פירוש אחרון שנביא לצירוף 'בְּנֵי אֱלֹהִים' הוא פירושו המקורי של מלבי"ם: 'הָבּוּ לָהּ בְּנֵי אֱלֹהִים – הַזְמִינוּ אֶת עַצְמְכֶם לָהּ לְהִיּוֹת מְלָאכֵי וְשִׁלּוּחֵי, אִתְּכֶם בְּנֵי אֱלֹהִים' – כוחות הטבע הנשגבות. הַזְמִינוּ עַצְמְכֶם לָהּ הַשּׁוֹלַח אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת דְּבָרָיו.

\* \* \*

ובכן, מהו פשר 'הבריחה' המתמשכת, מאז פרשני ימי הביניים ועד פרשנים בני ימינו, מן הפירוש הפשוט ההולך למישרין ש'בְּנֵי אֱלֹהִים' הם מלאכי שמים? מדוע נותר קולו של התרגום הארמי קול בודד, עד שבימינו הצטרפו אליו פרשנים מעטים? את הטעם לתופעה זו ציין צ"פ חיות, מן הבודדים בימינו שהצטרף לפירוש שהפנייה במזמורנו היא למלאכים:

באמת, מתמיה קצת, שְׁנֵשִׁים המשורר דברתו אל 'בְּנֵי אֱלֹהִים' (– מלאכים), ולא יזכיר כלל בני אדם, אשר בארצם נראית גדולת הבורא (– המתוארת להלן בפסקה השנייה של מזמורנו)... ודוחק קצת לומר, שהזכיר דרי מעלה, מפני שהרעם (– שעליו ידובר בראש הפסקה השנייה – "אֶל-הַקָּבֹד הַרְעִים") – מוצאו משמים.

במילים אחרות: הקושי בפירוש הפשוט שבו נקטנו, הוא בעיית הרציפות בין הפסקה הראשונה של מזמורנו לזו השנייה. הפסקה השנייה כולה, מלבד תופעת הרעם (שגם היא קשורה ל'מִים רַבִּים' שעל הארץ), עוסקת בתופעות טבע ארציות שדבר אין להן עם המלאכים. וכדי לפתור בעיה זו, נקטו הפרשנים בפירושים שונים לפסקה א, בדרך שיוכלו לקשרה לפסקה ב. נדגים זאת ביחס לפירושים שהבאנו בנספח זה בסדר הפוך להצגתם.

### 4. 'בְּנֵי אֱלֹהִים' – כוחות הטבע

המגמה שצינו, לקשר את פסקה א לפסקה ב, שקופה לחלוטין בדברי מלבי"ם שפירש את בני האלים ככוחות הטבע. הוא מקדים למזמורנו הקדמה זו המצביעה על הקשר התוכני בין הפסקה הראשונה לזו השנייה (ואף השלישית) במזמורנו:

מזמור [זה] הוּסַד (– התייחד) על חורבן ושטף אשר היה בעת ההיא בגלילות סוריה על ידי סופה וסער משתולל, על ידי זרם ושטף מים רבים, על ידי אש להבות, רעמים וברקים נוראים עוקרי ארזים ומשברי סלעים, על ידי רוגז ורעש אשר סבב מן המדבר זארא"א עד כל גבולות הארץ... אשר התעוררו כל ארבעת האיתנים מוסדי הארץ לבלעה ולהחריבה. אולם בבוא בני אלים אלה הנוראים על ארץ הקדושה, שם שחו ראשם, שם השתחוו ויחרדו מפני מלך הכבוד, רם ונישא השוכן בהיכלו בהדרת קודש, שם שקעה האש ותשוב סערה לדממה, וה' ברח את עמו בשלום.

לאחר המבוא ממשיך מלבי"ם אל הפסקה הראשונה ומפרשה, והנה המשך הדברים שהבאנו מפירושו לעיל:

הבו והזמינו עצמכם לה' להיות שלוחיו, אתם 'קָבֹד נָעוּ', אתם 'בְּנֵי אֱלֹהִים', שעל ידכם מתראה כבוד ה' ועוזו וגבורותיו.

את פסוק ב מפרש מלבי"ם כקריאה לבני אלים לנהוג בדרך הפוכה:

הָבּוּ לָהּ קָבֹד שָׁמוּ – כי חוץ מאשר תהיו שלוחיו להרוס ולהחריב (– כבפסקה השנייה ברובה) תתנו גם כן כבוד לשמו, כי 'תִּשְׁתַּחֲוּוּ לָהּ בְּהִדְרַת קִדְשׁ' – עת תתקרבו אל הדרת קודש מקום שכיתו... והייתם לדממה (– רומז לסיום הפסקה השנייה 'וּבְהִיכְלוֹ כָּלֹ אֱמֶר קָבֹד').

הפסקה הראשונה מקדימה אפוא, הן את זו השנייה עד לסופה, והן את זו השלישית, והמזמור כולו מאוחד ומהודק לפי פירוש מלבי"ם.

<sup>11</sup> כתבנו 'אולי' משום שייתכן שבעל מזמור צ"ו שינה בצורה מודעת את האמור במזמור כ"ט בהתאם לצורכי שירו. אף שפירש כי 'בְּנֵי אֱלֹהִים' הם המלאכים, החליט שהפנייה במזמורנו תהא אל 'מְשֻׁפָּחוֹת עַמִּים'. וראה דיון על כך בחלקו השני של נספח זה.

<sup>12</sup> מובאים במאמרו של בזק, במקום המצוין בהערה 9.

מה חבל שפירושו כי 'בְּנֵי אֱלֹהִים' הם 'כוחות הטבע הנשגבות' אין לו כל בסיס במקרא.

### 3. 'בְּנֵי אֱלֹהִים' – הכוכבים

לפירושו של ראב"ע, כי 'בְּנֵי אֱלֹהִים' הם הכוכבים, דווקא ישנו בסיס במקרא – הפסוק באיוב שאותו הביא ראב"ע.<sup>13</sup> קריאה אל הכוכבים להלל את ה' – מצאנו במקומות נוספים בספר תהילים.<sup>14</sup> אולם מה ראה ראב"ע לאמץ ראייה מסופקת זו באיוב, ולדחות את הראיות המוצקות כי 'בְּנֵי אֱלֹהִים' וגם 'בְּנֵי אֱלֹהִים' הם המלאכים? הנה תשובתו:

וטעם להזכיר הכוכבים, כי כפי מערכתם – לפי סידורם במערכת השמימית) ירדו הגשמים בעזרת אלוהי האלוהים. במילים ספורות אלו מקופלת ההשקפה הפילוסופית שרווחה בימי הביניים ומקורה באריסטו, כי ההתרחשויות השונות בעולמנו הן תולדות תנועת 'הגלגלים' – כוכבי השמים, שהם מעין מתווכים בין הא-ל ועולמו. אף ירידת הגשמים (או אי-ירידתם), תלויה במערכת הכוכבים. והרי לפי פירושו של ראב"ע, ירידת הגשמים היא הנידונה בראש הפסקה השנייה של מזמורנו:

קוֹל ה' עַל הַמָּיִם – בעבור הראות כוחו ועוזו בעת רדת הגשם.

מהו אפוא פשר הקריאה אל הכוכבים לתת כבוד ולהשתחוות לה? שוב נקרא את דברי ראב"ע:

הַשְׁתַּחֲוֹ – כהשתחוות העבד לאדוניו, ברצונו לעשות את אשר יצוונו. והטעם – (המשמעות): אין יכולת בכוכבים לשנות את תנועתם ודרכי מערכתם.

אם כן, שוב לפנינו פירוש 'המשעבד' את משמעות המילים 'בְּנֵי אֱלֹהִים' למה שאמור בפסקה השנייה, וזאת כדי לפתור את בעיית הרציפות בין הפסקה הראשונה לזו השנייה.

כך הופך ראב"ע את מזמורנו למזמור העוסק בסוגייה שבה התחבטו חכמי ימי הביניים – השפעת סידור הכוכבים על המתרחש בעולמנו לעומת עיקרון השגחת ה'. אלא שהשקפה מאוחרת זו ילידת חוץ בעניין 'הגלגלים', דבר אין לה עם המקרא, כפי שגם בן דורנו מתקשה לעכל אותה.

### 2. 'בְּנֵי אֱלֹהִים' – אומות העולם

הפירוש כי 'בְּנֵי אֱלֹהִים' = 'מְשֻׁפָּחוֹת עַמִּים', וכי המזמור קורא אל הגויים לתת כבוד ועוז לה' ולהשתחוות לו, מפני קולו הנורא המחולל תופעות טבע מזעזעות, פירוש זה דווקא מתקבלת על הדעת, ויש קריאות דומות בספר תהילים.

כך למשל מזמור צ"ו עצמו, המשמש בסיס לפירוש זה. כשם שבעל מזמור צ"ו משתמש בלשונה של הפסקה הראשונה במזמור כ"ט, בפנייתו למשפחות עמים לתת כבוד לה' ולהשתחוות לו בהדרת קודש, כך הוא גם משתמש בפסקה השנייה במזמורנו כהנמקה לקריאתו. תופעות הטבע השונות הנזכרות במזמורנו, נזכרות אף במזמור צ"ו: הארץ הרועדת, הים הרועם ועצי היער המתנדנדים לפני ה'.

|    |                                         |                                       |
|----|-----------------------------------------|---------------------------------------|
| ט  | הַשְׁתַּחֲוֹ לַה' בְּהִדְרַת קֹדֶשׁ     | חילו מפניו כל הארץ.                   |
| י  | אֲמְרוּ בְּגוֹיִם: ה' מֶלֶךְ            | אֶף תִּכְוֶן תִּבְּל בְּל תִּמּוּט... |
| יא | יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ | יָרֵעַ הָיָם וּמִלֵּא.                |
| יב | יַעֲלֹ שָׁדִי וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ         | אֶז יִרְנֶנוּ כָּל עֲצֵי יָעַר.       |

אלא שבעל מזמור צ"ו מהפך את כוונת תיאורי הטבע הללו: מזמור כ"ט בא לתאר את תופעות הטבע הסוערות שבכוחן להרוס ולערער את קיום העולם, ואילו מזמור צ"ו בא לתאר את הטבע המתרוגן לפני ה'.<sup>15</sup>

<sup>13</sup> אלא שפסוק יחידי זה אינו בסיס יציב כל כך: אף אם נודה לראב"ע שהתקבולת בפסוק באיוב היא נרדפת, אין הכרח לזהות את 'כוכבי בקר' עם 'בְּנֵי אֱלֹהִים'. אפשר ש'בְּנֵי אֱלֹהִים' הם מלאכי עליון, ושני סוגים של יושבי שמים הם המשמיעים קולם בשמחה בפסוק זה – כוכבי הבוקר והמלאכים. וכך אכן פירש עמוס חכם פסוק זה ב'דעת מקרא'.

<sup>14</sup> לדוגמה, במזמור קמ"ח, א–ד נקראים כל שוכני השמים להלל את ה', ובהם מלאכיו של ה', שמש וירח וכל כוכבי אור.

<sup>15</sup> הנה השוואת התיאורים:

- במזמורנו חלק מתופעות הטבע מהוות ביטוי להתמוטטות תבל: שבירת הארזים וריקוד ההרים לבנון ושיריון ועוד; ואילו במזמור צ"ו מתוארת בריאת הארץ ויציבותה: "אֶף תִּכְוֶן תִּבְּל בְּל תִּמּוּט..."
- במזמורנו "א–ל תִּבְּל הָרָעִים", ה' על מים רבים", ורעם זה מעורר חלחלה; ואילו במזמור צ"ו "יָרֵעַ הָיָם וּמִלֵּא" – רעמי שמחה, כהמשך לרישא של הפסוק "יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ".
- במזמורנו "קוֹל ה' שֹׁבֵר אֲרָזִים..." – העצים נשברים כביטוי לכוחות ההרס ל ה'; ואילו במזמור צ"ו "יַעֲלֹ שָׁדִי... יִרְנֶנוּ כָּל עֲצֵי יָעַר".

תופעות טבע הרסניות כעין אלו המתוארות בפסקה השנייה במזמורנו, מופיעות דווקא במזמור הבא, מזמור צ"ז. מזמור זה, כמו קודמו צ"ו, מתאר את תגובת העמים – אֵיִים רַבִּים – כלפי ה'. הסיבה לתגובתם של העמים היא משפטו של ה' בארץ, שהפעיל את כוחות הטבע כנגד צריו:

|   |                                        |                                    |
|---|----------------------------------------|------------------------------------|
| א | ה' מָלַךְ, תִּגְלַל הָאָרֶץ            | יִשְׁמְחוּ אֵיִים רַבִּים.         |
| ב | עָנָו וְעָרְפָּל סָבִיבוֹ              | צָדֵק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כְּסָאוֹ. |
| ג | אֵשׁ לִפְנֵי תֵלֶךְ                    | וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו.           |
| ד | הָאִירוּ בָרָקוֹ תִּבְל                | רָאֲתָה וַתַּחַל הָאָרֶץ.          |
| ה | הָרִים כָּדוֹנָג נִמְסוּ מִלִּפְנֵי ה' | מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ.    |

כאן תיאורי הטבע דומים באופיים לתיאורים שבמזמורנו.<sup>16</sup>

אולם עדיין יש דוחק רב בפירוש 'בְּנֵי אֱלֹהִים' כ'מְשַׁפְּחוֹת עַמִּים': ראשית, לא מצאנו במקרא גֵּרע לכינויים של העמים 'בְּנֵי אֱלֹהִים' או מונח דומה לכך. שנית, המשכו של מזמור צ"ו, העושה שימוש גם בפסקה השנייה של מזמור כ"ט תוך היפוך משמעותה, מרמז שגם בפסקה הראשונה עשה משורר מזמור צ"ו שימוש לצורכי שירו, תוך שהוא הופך את 'בְּנֵי אֱלֹהִים' במשמעות מלאכי שמים, ל'מְשַׁפְּחוֹת עַמִּים' – יושבי הארץ.<sup>17</sup>

### 1. 'בְּנֵי אֱלֹהִים' – עם ישראל

הפנייה אל ישראל כבני אלים, בני תקיפים, שיתנו כבוד לה', והנמקתה בנוראותיו של ה' המתגלות בטבע, קצת קשה: תופעות הטבע המוזעזעות המתוארות בפסקה השנייה אינן עניין לישראל דווקא, אלא לכלל בני האדם.

אמנם אפשר שמצאנו הנמקה כעין זאת בראש מזמור צ"ה:

|                                   |                                |
|-----------------------------------|--------------------------------|
| לְכוּ נִרְנְנָה לַה'              | נִרְיָעָה לְצוֹר יִשְׁעָנוּ... |
| כִּי אֵל גָּדוֹל ה'...            |                                |
| אֲשֶׁר בָּדָדוֹ מְחַקְרֵי אָרֶץ   | וַתֹּעֲפֹת הָרִים לוֹ.         |
| אֲשֶׁר לוֹ הָיִים וְהוּא עֹשֶׂהוּ | וַיִּבְשֹׁת יַדָּיו יָצְרוּ.   |

הפנייה אל קהל נמענים שהדובר כולל עצמו עמם, "נִרְנְנָה... נִרְיָעָה", וכן תוכן הקריאה עצמה, מלמדים שזוהי פנייה לישראל. וההנמקה היא בגדולת ה' המתגלה בבריאה, הנמקה אוניברסלית במהותה.

ואכן, כך פירש רבנו ישעיה גם את מזמורנו:

תנו לה' בני אברהם יצחק ויעקב שהיו אילי הארץ... כבוד שמו, ושבחו לפניו ואמרו: 'קול ה' על הַמַּיִם', כלומר, כשהבורא רוצה להמטיר ולהביא מים, הוא נותן קולו עליהם, וזהו הרעם...

וכך הוא הולך ומפרש גם את המשך המזמור כתיאור תופעות טבע מסוגים שונים שעליהן ישראל מהללים את ה'.

אולם רוב הפרשנים במחנה זה לא פירשו את תופעות הטבע במזמורנו כתופעות אוניברסליות: כשם שפירשו את הפסקה הראשונה כפנייה לישראל, כך פירשו גם את הפסקה השנייה, האמורה לשמש המשך לקודמתה, בדרך שהמתואר בה קשור בקורותיו של עם זה. וכך העתיקו את עניינה של הפסקה השנייה מתחום התגלות ה' בטבע, להתגלותו בתחום ההיסטוריה.

רד"ק, בראש פירושו לפסקה השנייה, כותב:

דרשו בזה המזמור, שנאמר על יום מתן תורה.<sup>18</sup>

وهוא הולך ומפרש כל אחת מתופעות הטבע המתוארות במזמור, ככזו שהתרחשה בעת מתן תורה.

<sup>16</sup> חנה השוואת התיאורים:

- "אֵשׁ לִפְנֵי תֵלֶךְ" מקביל לאמור במזמורנו "קול ה' חָצַב לְהַבּוֹת אֵשׁ", אלא שבמזמורנו לאש אין תכלית מסוימת, ואינה מכוונת כנגד צריו של ה'.
- "וַתַּחַל הָאָרֶץ" מקביל לאמור במזמורנו "קול ה' יַחִיל מִדְבָּר".
- "הָרִים כָּדוֹנָג נִמְסוּ" מקביל לתיאור במזמורנו של ריקודם של ההרים לבנון ושריון ברעש אדמה.

<sup>17</sup> ראה הערה 11 לעיל.

<sup>18</sup> מכילתא יתרו בחדש, ה, עמוד 221 במהדורת הורוויץ-רבין. אמנם המכילתא אינה דורשת כל פרט ופרט במזמורנו, ואת זאת השלים רד"ק.

אף רש"י הלך בדרך זו, והקישור לתיאור מעמד הר סיני שולט בפירושו, אלא שהוא מייחס חלק מתופעות הטבע לאירועים היסטוריים נוספים. כך את "קול ה' על המים" פירש: "על ים סוף"; "קול ה' שֶׁבַר אֶרֶצִים" – "מלכי האומות" והוא מביא דוגמאות מן המקרא לכך שה' הרעים בקולו על אויבי ישראל; "קול ה' יְחַלֵּל אֲפִלוֹת" – "יפחיד ויחיל לעתיד את האומות". גם רד"ק בפירושים אחרים שלו מציע לבאר את תופעות הטבע הנמנות במזמור בדרכים אחרות, והדרך המועדפת עליו כדרכו היא זו:

ולפי דעתי, כי זה המזמור לעתיד, לימות המשיח...

והוא מפרש את רוב תופעות הטבע הבאות בפסקה השנייה כמשלים לְשֶׁבַר שִׁבְיָא ה' על אומות העולם ועל מלכיהן בימות המשיח, ואת חלקן הוא מפרש כמשמען, אך באותו הקשר היסטורי.

אף רבנו מנחם המאירי מצטרף לפירוש זה:

והעיקר בו (– במזמור) הוא מה שפירשו אחרוני המפרשים (– וכוונתו לרד"ק) שהוא נבואה לעתיד, לימות המשיח ובמלחמת גוג ומגוג.

ניתן להעריך את הפירושים הכלולים במחנה זה כ'מנוסה' מפשטו של המזמור: כשם שהפירוש לצירוף 'בְּנֵי אֱלֹהִים' – 'בני אברהם' יצחק ויעקב' הוא מדרשי, כך גם פירוש הפסקה השנייה כולה כרומזת למאורעות הקשורים בתולדות עם ישראל הוא מדרשי. העתקת פסקה זו מתחום הטבע לתחום ההיסטוריה מרחיק אותה מפשוטה. וכאשר הולכים בדרך הדרש, אין כל קושי ליצור רציפות בין פסקאותיו של המזמור.

\* \*  
\*

בנספח זה הראינו כי כל חלופה לביאור שהבאנו לצירוף 'בְּנֵי אֱלֹהִים' מתרחקת מפשוטו של מקרא. בפירוש מזמורנו בחרנו ללכת בדרך הפשט הן בביאורנו לפסקה הראשונה במזמור והן בביאור שניתן להלך לפסקה השנייה. ה'מחיר' שאנו משלמים על בחירתנו הוא חזרתה של שאלת הרציפות בין הפסקאות, החוזרת וניצבת במלוא חומרתה.

\*\*\*\*\*  
 • כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט, תשפ"א  
 • עורכת: נחמה בן אדרת  
 • \*\*\*\*\*  
 • בית המדרש הוירטואלי שליד ישיבת הר עציון  
 • האתר בעברית: <https://www.etzion.org.il>  
 • האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>  
 • משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5  
 • דוא"ל: [office@etzion.org.il](mailto:office@etzion.org.il)  
 • \*\*\*\*\*